

บทที่ 5

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่องนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนารูปแบบการสร้างจิตสำนึกในการพัฒนาชุมชนชนบท จะมีผลช่วยให้คนในชุมชนมีจิตสำนึกในการพัฒนาชุมชนชนบทมากขึ้นกว่าเดิม กล่าวคือ มีการเปลี่ยนแปลงทางค่านิยม เจตคติ พฤติกรรม ไปในทางที่สอดคล้องกับหลักการและกระบวนการพัฒนาชุมชนมากขึ้น

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยแบ่งเป็น 4 ขั้นตอนดังนี้

1. การศึกษาข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน การสร้างจิตสำนึกเพื่อนำมาใช้ในการพัฒนารูปแบบ

2. การยกร่างรูปแบบการสร้างจิตสำนึกในการพัฒนาการชุมชนชนบท

3. การทดลองใช้รูปแบบการสร้างจิตสำนึกในการพัฒนาชุมชนชนบท

4. การสรุป ประเมินผล ปรับปรุงรูปแบบการสร้างจิตสำนึกในการพัฒนาชุมชน

ชนบท

1. การศึกษาข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน การสร้างจิตสำนึกเพื่อนำมาใช้ในการพัฒนารูปแบบ

1. การศึกษาข้อมูลพื้นฐาน แบ่งออกเป็น 3 ส่วน ได้แก่

- การศึกษาข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน การสร้างจิตสำนึกจากตำรางานวิจัย บทความและเอกสารที่เกี่ยวข้อง

- การสัมภาษณ์ พฤติกรรมและจิตสำนึกในการเข้าร่วมงานพัฒนาชุมชนจากผู้นำชุมชน พัฒนาการ เยาวชน และชาวบ้านจากชุมชนบ้านหนองสังข์ ตำบลศรีสำราญกิ่งอำเภอวังหิน จังหวัดศรีสะเกษ และชุมชนบ้านกุดหนูลิ่ง ตำบลนาแร่ อำเภอบ้านเขวาสีอุบล จังหวัดชัยภูมิ

- การศึกษาภาคสนาม ในชุมชนที่ประสบความสำเร็จอย่างสูงในการพัฒนาชุมชน เกี่ยวกับพฤติกรรมและความรู้สึกต่อการเข้าร่วมงานพัฒนาชุมชน โดยทำการศึกษาที่ชุมชนบ้านท่านางแนว ตำบลท่านางแนว อำเภอเวียงน้อย จังหวัดขอนแก่น

2. การยกร่างรูปแบบการสร้างจิตสำนึกในการพัฒนาชุมชนชนบท

การยกร่างรูปแบบได้ดำเนินการเป็น 7 ขั้นตอนต่อเนื่องกัน คือ

1. การวิเคราะห์ข้อมูลและสรุปสาระสำคัญเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน การสร้างจิตสำนึกจากเอกสาร และผลการสัมภาษณ์บุคคล การศึกษาภาคสนาม
2. การกำหนดโครงสร้างและส่วนประกอบของรูปแบบ
3. การกำหนดรายละเอียดของรูปแบบ
4. การสร้างสื่อ วัสดุอุปกรณ์ประกอบรูปแบบ
5. การสร้างเครื่องมือวัดประสิทธิภาพของรูปแบบ
6. การพิจารณาความเป็นระบบและความเหมาะสมของรูปแบบ
7. การปรับปรุงรูปแบบก่อนการทดลองใช้

3. การทดลองใช้รูปแบบการสร้างจิตสำนึกในการพัฒนาชุมชนชนบท

การทดลองใช้รูปแบบ ได้ทดลองในสถานการณจริงที่ชุมชนบ้านรัตนะ ตำบลโนนทอง อำเภอเวียงใหญ่ จังหวัดขอนแก่น ตามขั้นตอนของรูปแบบ รวมระยะเวลา 16 สัปดาห์

4. การประเมินผลและปรับปรุงรูปแบบการสร้างจิตสำนึกในการพัฒนาชุมชนชนบท

การประเมินผลรูปแบบแบ่งเป็น 2 ขั้นตอนต่อเนื่องกัน คือ การประเมินเพื่อทราบประสิทธิภาพของรูปแบบ ซึ่งได้ประเมินใน 3 ประเด็น ได้แก่ ผลการเปลี่ยนแปลงของจิตสำนึกในการพัฒนาชุมชนชนบทของกลุ่มเป้าหมาย ความเหมาะสมของการใช้รูปแบบ และความพึงพอใจของผู้ใช้รูปแบบ ข้อมูลจากการประเมินผลดังกล่าวได้นำมาใช้ในการปรับปรุงรูปแบบให้สมบูรณ์ขึ้น

สรุปผลการวิจัย

การวิจัยเรื่องการพัฒนาารูปแบบการสร้างจิตสำนึกในการพัฒนาชุมชนชนบท ซึ่งมีขั้นตอนการดำเนินการวิจัย 4 ขั้นตอน แต่ละขั้นตอนมีผลสรุปที่สำคัญดังนี้

1. ผลการศึกษาข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน การสร้างจิตสำนึก มีผลสรุปที่สำคัญ คือ

การพัฒนาชุมชนมีหลักการที่สำคัญคือการมุ่งที่จะให้ประชาชนมีความคิดริเริ่ม รู้จักพึ่งตนเอง มีการร่วมแรงร่วมใจ มีความรับผิดชอบและมีความรู้สึกเป็นเจ้าของในการแก้ไขปัญหาของชุมชน

การพัฒนาชุมชนเป็นกระบวนการที่มุ่งเสริมให้คนในชุมชนมีสภาพชีวิตที่ดีขึ้นในทุก ๆ ด้าน โดยเริ่มจากการศึกษาและวิเคราะห์ชุมชน เพื่อค้นหาปัญหาและความต้องการที่แท้จริง การวิเคราะห์สาเหตุของปัญหา การเลือกวิธีและวางแผนแก้ไขปัญหา การดำเนินงานตามแผน และการติดตามประเมินผล ซึ่งคนในชุมชนควรจะมีส่วนร่วมทุกขั้นตอน

ปัจจัยที่ทำให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมเป็นเจ้าของในการพัฒนาชุมชนได้แก่ การมีผู้นำที่มีคุณธรรม เสียสละเรื่องประโยชน์ส่วนตัว กิจกรรมพัฒนาที่กระทำนั้นสอดคล้องกับอาชีพและวิถีชีวิตของชุมชน มีการสื่อสาร 2 ทาง และผู้นำยอมรับความคิดเห็นของชาวบ้าน

2. ผลการยกร่างรูปแบบการสร้างจิตสำนึก

จากขั้นตอนการยกร่างรูปแบบ ทำให้ได้รูปแบบการสร้างจิตสำนึกในการพัฒนาชุมชนชนบทฉบับก่อนการทดลอง โดยรูปแบบประกอบด้วย จุดหมาย ความจำเป็น และความสำคัญ หลักการ เงื่อนไขการใช้ โครงสร้างของรูปแบบด้านเวลา กิจกรรม เนื้อหา ผู้เกี่ยวข้องในแต่ละกิจกรรม การวัดประเมินผล แผนการดำเนินกิจกรรม คู่มือและข้อเสนอแนะการใช้รูปแบบ

สาระสำคัญของรูปแบบการสร้างจิตสำนึกในการพัฒนาชุมชนชนบท

จุดหมาย	รูปแบบนี้สร้างขึ้นเพื่อให้ผู้นำชุมชนนำไปใช้ในการพัฒนาคนในชุมชนชนบทให้มีจิตสำนึกในการพัฒนาชุมชนที่ตนอาศัยอยู่เพิ่มมากขึ้น
หลักการ	รูปแบบการสร้างจิตสำนึกนี้ ได้มีแนวความคิดที่เป็นหลักในการสร้างรูปแบบคือ การทำกิจกรรมพัฒนาที่จะส่งผลต่อการพัฒนาจิตสำนึกของคนในชุมชนจะต้องเป็นกิจกรรมที่สอดคล้องกับสภาพปัญหา ความต้องการ และวิถีชีวิตของชุมชนและในการดำเนินกิจกรรมจะต้องให้ชาวบ้านมีบทบาทเป็นเจ้าของและมีส่วนร่วมอย่างเต็มที่
เงื่อนไขการใช้	ชุมชนที่จะใช้รูปแบบนี้จำเป็นต้องมีผู้นำชุมชนและตัวแทนชุมชนอย่างน้อย 5 คน และมีกลุ่มดำเนินกิจกรรมเพื่อพัฒนาชุมชนอยู่บ้างแล้ว อาทิ เช่น กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มสตรีอาสา กลุ่มเยาวชน เป็นต้น
ระยะเวลา	เวลาเพื่อทำกิจกรรมประมาณ 80 ชั่วโมงใน 16 สัปดาห์ต่อเนื่องกัน
กิจกรรม	วิธีดำเนินกิจกรรมมีหลายลักษณะ เช่น การศึกษาเอกสาร การประชุม การอภิปราย การปรึกษาหารือ การระดมความคิดเห็น การฝึกอบรม การเก็บข้อมูลโดยการสังเกตและสัมภาษณ์ การทำโครงการ การเผยแพร่ ประชาสัมพันธ์ การติดตามผล
เนื้อหา	เนื้อหาในรูปแบบประกอบด้วยความจำเป็นและความสำคัญของการสร้างจิตสำนึกในการพัฒนาชุมชนชนบท องค์ประกอบและกระบวนการสร้างจิตสำนึก การศึกษาและวิเคราะห์ชุมชน การดำเนินกิจกรรมการสร้างจิตสำนึก การเผยแพร่และการประเมินจิตสำนึก
ผู้เกี่ยวข้อง	ผู้เกี่ยวข้องกับการใช้รูปแบบคือ ผู้กระตุ้น ผู้นำชุมชน ตัวแทนชุมชนและตัวแทนชาวบ้าน
การวัดจิตสำนึก	การวัดจิตสำนึกในการพัฒนาชุมชนชนบทกระทำดังนี้ ผู้ถูกวัด ได้แก่ ผู้นำชุมชน ตัวแทนชุมชน ตัวแทนชาวบ้าน สิ่งที่วัด วัดความรู้ เจตคติและพฤติกรรมที่สอดคล้องกับหลักการและกระบวนการพัฒนาชุมชน

วิธีการวัด	ใช้เครื่องมือหลายชนิด ได้แก่ แบบสอบถาม แบบทดสอบ แบบสังเกต แบบสัมภาษณ์ แบบบันทึก
ระยะเวลาที่วัด	วัดก่อนใช้รูปแบบขณะดำเนินกิจกรรม และหลังการใช้รูปแบบ
เกณฑ์การประเมิน	<p><u>ความรู้เกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน</u> เกณฑ์คือ ภาพรวมความรู้เกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนของกลุ่มเป้าหมายเปลี่ยนแปลงไปในทางที่สอดคล้องกับหลักการและกระบวนการพัฒนาชุมชนมากขึ้น</p> <p><u>เจตคติเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน</u> เกณฑ์คือ ภาพรวมที่สะท้อนเจตคติเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนของกลุ่มเป้าหมายเปลี่ยนแปลงไปในทางที่สอดคล้องกับหลักการและกระบวนการพัฒนาชุมชนมากขึ้น</p> <p><u>พฤติกรรมในการทำงานพัฒนาชุมชน</u> เกณฑ์คือ กลุ่มเป้าหมายมีพฤติกรรมการทำงานพัฒนาชุมชนสอดคล้องกับหลักการและกระบวนการพัฒนาชุมชนมากขึ้น</p>

แผนการทดลองใช้รูปแบบ

การทดลองใช้รูปแบบมี 3 ขั้นตอนใหญ่ ๆ ใช้เวลาประมาณ 80 ชั่วโมงใน 16 สัปดาห์ต่อเนื่องกันดังนี้

- ขั้นตอนที่ 1 ผู้นำชุมชนได้รับการกระตุ้นให้เห็นความจำเป็นและความสำคัญของการสร้างจิตสำนึกในการพัฒนาชุมชน ใช้เวลาประมาณ 4 ชั่วโมงในสัปดาห์ที่ 1
- ขั้นตอนที่ 2 ผู้นำชุมชนศึกษาความรู้และกระบวนการเกี่ยวกับการสร้างจิตสำนึก ใช้เวลาประมาณ 4 ชั่วโมงในสัปดาห์ที่ 2
- ขั้นตอนที่ 3 ผู้นำชุมชน ตัวแทนชุมชน ดำเนินกิจกรรมสร้างจิตสำนึกในการพัฒนาชุมชน ใช้เวลาประมาณ 72 ชั่วโมงในสัปดาห์ที่ 3-16 โดยในขั้นตอนที่ 3 มีการดำเนินกิจกรรมย่อย ๆ ต่อเนื่องกันดังนี้
1. ผู้นำชุมชนทำการศึกษาวิเคราะห์ชุมชน คัดเลือกตัวแทนชุมชน ใช้เวลาประมาณ 10 ชั่วโมงในสัปดาห์ที่ 3-4
 2. ผู้นำชุมชนจัดการฝึกอบรมตัวแทนชุมชน ใช้เวลาประมาณ 24 ชั่วโมงในสัปดาห์ที่ 5

3. ตัวแทนชุมชนศึกษาและคัดเลือกปัญหาของชุมชน ค้นหาสาเหตุของปัญหา วางแผนการแก้ปัญหาในรูปของโครงการพัฒนา ใช้เวลาประมาณ 20 ชั่วโมงในสัปดาห์ที่ 6-9
4. ตัวแทนชุมชนทำการเผยแพร่โครงการพัฒนาในชุมชน ใช้เวลาประมาณ 12 ชั่วโมงในสัปดาห์ที่ 10-11
5. ผู้นำชุมชน ตัวแทนชุมชน ทำการติดตามผล ประเมินผลการเปลี่ยนแปลง จิตสำนึกในการพัฒนาชุมชนอย่างมีส่วนร่วม ใช้เวลาประมาณ 6 ชั่วโมง ในสัปดาห์ที่ 12-16

3. ผลการทดลองใช้รูปแบบการสร้างจิตสำนึกในการพัฒนาชุมชนชนบท

ได้ทดลองใช้รูปแบบที่ชุมชนบ้านรัตนะ ตำบลโนนทอง อำเภอแวงใหญ่ จังหวัดขอนแก่น ระหว่างเดือนพฤศจิกายน 2532 - กุมภาพันธ์ 2533 รวม 16 สัปดาห์ โดยมีผู้เข้าร่วมการทดลองเป็นผู้นำชุมชน 4 คน ตัวแทนชุมชน 8 คน ตัวแทนชาวบ้าน 30 คน ได้ดำเนินกิจกรรมตามขั้นตอนของรูปแบบ ทำการวัด ประเมินผลตามแผน

4. ผลการ ประเมินเพื่อการปรับปรุงรูปแบบ-

4.1 ผลการประเมินเพื่อพิจารณาประสิทธิภาพของรูปแบบมีดังนี้

(1) ผลการเปลี่ยนแปลงจิตสำนึกของกลุ่มเป้าหมาย

(1.1) จากการทดสอบความรู้เกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนทั้ง ก่อนและหลังการทดลองใช้รูปแบบ ปรากฏว่า กลุ่มเป้าหมายมีความเข้าใจ การพัฒนาชุมชน สอดคล้องกับหลักการและกระบวนการพัฒนาชุมชน มากขึ้น

(1.2) กลุ่มเป้าหมายมีเจตคติเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน เปลี่ยนแปลงไปในทางที่สอดคล้องกับหลักการและ กระบวนการพัฒนาชุมชนมากขึ้น ซึ่งแสดงออกใน ลักษณะดังนี้

1. คนในชุมชนกระตือรือร้นและสนใจเข้าร่วมการ พัฒนาชุมชน
2. ผู้นำชุมชน ตัวแทนชุมชน พยายามทำหน้าที่ของตนให้ดีที่สุด และนำความรู้ไปปรับปรุงการทำงาน เพื่อพัฒนาชุมชนของตนให้เจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไป
3. คนในชุมชนกล้าแสดงความคิดเห็น เกี่ยวกับปัญหา และแนวทางแก้ไขปัญหาของชุมชน และยืนยันที่จะเข้าร่วมการแก้ปัญหาดังกล่าว

(1.3) กลุ่มเป้าหมายมีพฤติกรรมการทำงานพัฒนาชุมชน สอดคล้องกับหลักการและกระบวนการพัฒนาชุมชน มากขึ้น ในช่วงของการทดลองใช้รูปแบบ สามารถ สังเกตเห็นพฤติกรรมดังกล่าวได้ดังนี้

1. ผู้นำชุมชนและตัวแทนชุมชนสนใจแลกเปลี่ยน ความคิดเห็นและอภิปรายปัญหาของชุมชนอย่าง ต่อเนื่องและจริงจัง มีความพยายามในการระดม ความคิดเห็นเพื่อแก้ปัญหาดังกล่าว

2. ผู้นำชุมชนพยายามจะขยายผลเกี่ยวกับความรู้ เทคนิค วิธีการในการทำงานพัฒนาชุมชนไปสู่ ผู้นำชุมชนในชุมชนอื่น ๆ
3. คนในชุมชนสนใจจะเริ่มการพัฒนาในกลุ่มต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชน เพื่อให้มีส่วนร่วมพัฒนาชุมชน ในอนาคต

สรุปว่า หลังการทดลองใช้รูปแบบแล้วคนในชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงจิตสำนึกในการพัฒนาชุมชนมากขึ้นตามสมมุติฐานที่ตั้งไว้

(2) ผลการประเมินความเหมาะสมของรูปแบบปรากฏว่า ความเหมาะสมของเนื้อหา ความรู้ เอกสาร สื่อ และวิธีการ ที่ใช้ของขั้นตอนการใช้รูปแบบทุกชั้นตอน มีความเหมาะสมอยู่ในระดับดีมาก

- (3) ผลการประเมินความพึงพอใจของผู้ใช้รูปแบบปรากฏว่า ผู้ร่วมใช้รูปแบบ 11 คน มีความพึงพอใจในระดับมากที่สุด ผู้ร่วมใช้รูปแบบ 1 คน มีความพึงพอใจในระดับมาก

(4) ข้อเสนอแนะเพื่อการปรับปรุงรูปแบบ มีดังนี้

(4.1) เวลาสำหรับการทดลองใช้รูปแบบ

- ก. ระยะเวลาตลอดการทดลองสั้นเกินไป ควรเพิ่ม เวลาการติดตามผลให้ยาวนานกว่าที่เป็นอยู่
- ข. ระยะเวลาสำหรับขั้นตอนการอบรมตัวแทนชุมชน ควรเปลี่ยนจาก 3 วัน เป็น 5 - 7 วัน
- ค. ช่วงเวลาที่จะใช้ทดลองรูปแบบควรเป็นช่วงที่ ชาวบ้านปลอดจากการทำงาน คือ หลังจาก เก็บเกี่ยวเรียบร้อยแล้ว

(4.2) เอกสารประกอบรูปแบบ

- ควรมีเอกสารอ่านเพิ่มเติมในส่วนที่เป็นเรื่อง วิชาการที่เกี่ยวข้อง เช่น การเขียนโครงการ

(4.3) บทบาทของผู้เกี่ยวข้องในรูปแบบ

- ควรมีการบอกบทบาทและรายละเอียดที่ชัดเจน
สำหรับผู้เกี่ยวข้องในทุกขั้นตอน

จากการประเมินเพื่อพิจารณาประสิทธิภาพของรูปแบบ และข้อเสนอแนะเพื่อการปรับปรุงรูปแบบนั้น สรุปได้ว่า รูปแบบการสร้างจิตสำนึกในการพัฒนาชุมชนชนบทที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นนี้ มีผลการประเมินผ่านเกณฑ์ที่ตั้งไว้ จึงถือได้ว่ารูปแบบดังกล่าวมีประสิทธิภาพ

4.2 ผลการปรับปรุงรูปแบบหลังการทดลองใช้

การทดลองใช้รูปแบบครบทุกขั้นตอนในสถานการณ์จริงของชุมชน 1 ชุมชน ปรากฏว่า สามารถดำเนินการไปได้อย่างราบรื่น บรรลุตามจุดหมายของรูปแบบ และข้อเสนอเพื่อปรับปรุงรูปแบบของผู้ใช้ก็มีในส่วนที่เป็นรายละเอียดของการใช้รูปแบบเท่านั้น

ดังนั้น จึงไม่มีการปรับปรุงส่วนสำคัญของรูปแบบหลังการทดลองใช้ แต่มีข้อเสนอแนะการใช้รูปแบบเพิ่มเติมดังนี้

1. ควรปรับแผนให้สอดคล้องกับกลุ่มเป้าหมายและสถานการณ์ในชุมชน โดยเฉพาะเรื่องเวลาตลอดการทดลอง
2. การจัดกิจกรรมทุกขั้นตอน ต้องเปิดโอกาสให้ผู้เข้าร่วมได้อภิปรายแสดงความคิดเห็นอย่างเต็มที่ การประชุมแบบระดมความคิดเห็นเป็นวิธีที่เหมาะสมมากวิธีหนึ่ง
3. การศึกษาเอกสารประกอบต่าง ๆ ควรจัดเป็นกลุ่ม อาจจะเป็นกลุ่มตั้งแต่ 2 - 4 คน เพื่อให้เกิดการอภิปรายและมีการช่วยเหลือกัน เรียนรู้ร่วมกัน หรือมอบหมายให้แต่ละคนไปศึกษาเอกสารเฉพาะเรื่อง และรับผิดชอบนำอภิปรายในกลุ่มใหญ่ และควรเตรียมสื่อรูปแบบอื่น ๆ เพื่อเสริมการเรียนรู้ด้วย
4. ควรมีการติดต่อปัญญาชนท้องถิ่น เช่น ครู นักวิชาการในสาขาต่าง ๆ ให้เข้าร่วมการทดลองในฐานะที่ปรึกษา เพราะในขั้นตอนดำเนินการสร้างจิตสำนึกต้องอาศัยทักษะทางวิชาการมาเสริม

5. การคัดเลือกตัวแทนชุมชนอาจเป็นไปได้หลายลักษณะ เช่น
 - ก. เป็นเฉพาะสมาชิกกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง หรือ
 - ข. เป็นคนระดับเดียว เช่น กรรมการหมู่บ้าน หรือ
 - ค. เป็นคนหลายระดับ เช่น กรรมการหมู่บ้าน เยาวชน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับจุดมุ่งหมายของการสร้างจิตสำนึกในครั้งนั้น ๆ
6. การเลือกปัญหาที่จะสร้างเป็นโครงการพัฒนานั้น ควรคำนึงถึงความเป็นไปได้ในด้านงบประมาณ เวลา ชีตความสามารถของชุมชนด้วย
7. ควรมีการเตรียมความพร้อมของคนในชุมชน เพื่อให้ความร่วมมือในการตอบคำถามและให้ข้อคิดเห็นต่อโครงการพัฒนาที่จะสร้างขึ้น
8. ไม่ควรมุ่งเน้นวัดผลการเปลี่ยนแปลงจิตสำนึกของคนในชุมชนมากเกินไป เพราะการเกิดจิตสำนึกของคนในชุมชน อาจจะต้องอาศัยการดำเนินกิจกรรมสร้างจิตสำนึกมากกว่าหนึ่งรอบก็ได้
9. ควรผลักดันให้มีการดำเนินงานตามแผนพัฒนาที่สร้างไว้ และส่งเสริมกระบวนการแก้ปัญหาของชุมชนตามรูปแบบอย่างต่อเนื่อง

อภิปรายผลการวิจัย

การวิจัยเรื่องการพัฒนาแบบการสร้างจิตสำนึกในการพัฒนาชุมชนชนบทมีประเด็นที่สมควรอภิปรายดังนี้

1. ปัจจัยที่ทำให้กลุ่มเป้าหมายมีจิตสำนึกในการพัฒนาชุมชนชนบทเพิ่มมากขึ้น
2. กระบวนการในรูปแบบมีส่วนเอื้อต่อการเปลี่ยนแปลงจิตสำนึกของกลุ่มเป้าหมาย
3. ข้อดีและข้อด้อยของกระบวนการวิจัยในงานวิจัยนี้

1. ปัจจัยที่ทำให้กลุ่มเป้าหมายมีจิตสำนึกในการพัฒนาชุมชนชนบทเพิ่มมากขึ้น

จากผลการวิจัยมีข้อสรุปว่า ผู้นำชุมชน ตัวแทนชุมชนและชาวบ้านบ้านรักนะ อำเภอบางใหญ่ จังหวัดขอนแก่น ที่เข้าร่วมการทดลองใช้รูปแบบครั้งนี้มีการเปลี่ยนแปลงจิตสำนึกในการพัฒนาชุมชนชนบทเพิ่มมากขึ้นกว่าเดิมนั้นอาจเป็นด้วยปัจจัยต่าง ๆ ดังนี้

(1) ผู้วิจัยและกลุ่มเป้าหมายทั้ง 3 กลุ่มที่ร่วมทดลองใช้รูปแบบมีความมั่นใจว่า การสร้างจิตสำนึกในการพัฒนาชุมชนชนบทซึ่งเป็นเนื้อหาหลักของรูปแบบนั้น เป็นสิ่งดี มีคุณค่า เพราะถ้าชุมชนใด คนในชุมชนมีจิตสำนึกในการพัฒนาชุมชนของตนแล้ว ก็จะเป็นผลทำให้ชุมชนน่าอยู่ ชาวบ้านมีชีวิตความเป็นอยู่ดีขึ้น ทั้งนี้อาจจะเป็นเพราะมีตัวอย่างให้เห็นชัดเจน ซึ่งได้แก่ ชุมชนบ้านท่านางแนว ที่ตั้งอยู่ใกล้กับหมู่บ้านที่ทดลองใช้รูปแบบปรากฏว่า ชาวบ้านมีความรับผิดชอบ มีส่วนร่วมและเป็นเจ้าของในกิจกรรมพัฒนาชุมชน ชาวบ้านมีฐานะเศรษฐกิจที่ดีกว่าชุมชนใกล้เคียง ชุมชนน่าอยู่และปัญหาในชุมชนมีน้อยมาก

เมื่อกลุ่มเป้าหมายเห็นคุณค่าดังกล่าวจึงมีลักษณะกระตือรือร้น สนใจและมีความรับผิดชอบต่อในการเข้าร่วมกิจกรรมและแสดงบทบาทของตนเองอย่างเต็มที่ ทั้งนี้เพราะหวังจะให้ชุมชนของตนมีสภาพการพัฒนาเหมือนกับหมู่บ้านท่านางแนว

(2) ตัวรูปแบบการสร้างจิตสำนึก นั้น มีส่วนช่วยกระตุ้นให้คนในชุมชนกล้าแสดงความคิดเห็น กล้าคิดและคิดเป็น จนกระทั่งมีความมั่นใจในการที่จะคิดแก้ปัญหา ทั้งส่วนตนและชุมชนได้

ซึ่งจุดนี้ ผู้เข้าร่วมการทดลองได้กล่าวยืนยันกับผู้วิจัยไว้ในหลายลักษณะ เช่น

2.1 ก่อนหน้านี้ ตนไม่เคยแสดงความคิดเห็นในที่ประชุมชนเลย เพราะไม่กล้าและไม่รู้จะเสนออะไร แต่หลังจากการเข้าร่วมการทดลองรูปแบบแล้ว มีความกล้าที่จะแสดงความคิดเห็น ผิดถูกให้คนส่วนใหญ่เป็นผู้ตัดสิน

2.2 เคี้ยวนี้ผมกล้าที่จะสู้กับปัญหาทุกปัญหา เพราะผมมีวิธีคิดแก้ปัญหา ซึ่งผู้พูดได้กล่าวเปรียบเทียบว่า เคี้ยวนี้เขากลับไปกรุงเทพฯ เพราะเขารู้วิธีที่จะไปกรุงเทพฯ

การที่รูปแบบมีส่วนช่วยกระตุ้นให้คนในชุมชนกล้าคิด กล้าแสดงความคิดเห็นนั้น ผู้วิจัยมีความเห็นว่า เพราะตัวรูปแบบเป็นกระบวนการ มีใช้ตัวเนื้อหา ดังนั้น การใช้รูปแบบจะได้ผลก็ต่อเมื่อผู้ใช้จะต้องแสดงบทบาทของตน ซึ่งก็คือการอภิปราย การแสดงความคิดเห็น การเข้าร่วมกิจกรรม อีกทั้งเนื้อหาที่อภิปรายก็เป็นเรื่องของชุมชน ผู้อภิปรายมีความมั่นใจในสิ่งที่อภิปราย เพราะไม่มีใครที่จะรู้เรื่องชาวบ้านได้ดีไปกว่าตัวชาวบ้านเอง

ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่าลักษณะที่รูปแบบทำให้ผู้ใช้รูปแบบกล้าคิดและคิดเป็น เป็นลักษณะเด่นของรูปแบบ

(3) บรรยากาศและสิ่งแวดล้อมตลอดการทดลองใช้รูปแบบเอื้อต่อการเรียนรู้ของกลุ่มเป้าหมายเป็นอย่างดี เพราะ

- 3.1 กิจกรรมที่ปฏิบัติ เนื้อหาที่อภิปรายเป็นเรื่องของชุมชน ทุกคนมีส่วนร่วมและเป็นเจ้าของอยู่แล้ว
- 3.2 ความเป็นธรรมชาติและเป็นกันเองในการวิจัย เพราะผู้วิจัยได้ปฏิบัติตนกลมกลืนกับชุมชน ในกระบวนการวิจัยไม่มีการดึงชาวบ้านออกจากการผลิต สถานที่ทดลองก็คือชุมชนที่เขาอาศัยอยู่ ภาษาที่ใช้ภาษาท้องถิ่นตลอดการวิจัย

(4) ลักษณะการใช้เวลาของรูปแบบมีส่วนเสริมการพัฒนาจิตสำนึกในการพัฒนาชุมชนของกลุ่มเป้าหมาย เพราะตลอดระยะเวลาการทดลองใช้รูปแบบ 16 สัปดาห์ จะมีการพูดถึงเรื่องจิตสำนึกในการพัฒนาชุมชนอยู่เสมอ ๆ ซึ่งเกิดขึ้นกับทั้งในและนอกกลุ่มเป้าหมาย

ในส่วนของกลุ่มเป้าหมาย มีการนำปัญหาของชุมชน วิธีการแก้ปัญหาของชุมชน รวมทั้งประเด็นที่ตกค้างจากการคุยในกลุ่มไปอภิปรายนอกกลุ่ม ไปคิดทบทวนขณะทำงาน ซึ่งเป็นช่วงเวลาระหว่างรอการดำเนินกิจกรรมขั้นต่อไปตามรูปแบบ

2. กระบวนการในรูปแบบมีส่วนเอื้อต่อการเปลี่ยนแปลงจิตสำนึกของกลุ่มเป้าหมาย

กระบวนการในรูปแบบที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นอาศัยขั้นตอนของการวิจัยเพื่อสร้างจิตสำนึกของสถาบัน INODEP ผสมผสานกับกระบวนการพัฒนาชุมชน โดยผู้วิจัยตั้งจุดมุ่งหมายของการใช้รูปแบบว่า ถ้าชุมชนใดได้มีการปฏิบัติตามกระบวนการของรูปแบบแล้วจะมีผลทำให้คนในชุมชนมีจิตสำนึกในการพัฒนาชุมชนชนบทมากขึ้น โดยในแต่ละขั้นตอนของรูปแบบมีส่วนเสริมการพัฒนาจิตสำนึกในการพัฒนาชุมชนดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 ผู้นำชุมชนได้รับการกระตุ้นให้สนใจใช้รูปแบบ

ในขั้นตอนนี้รูปแบบได้กำหนดให้มีการกระตุ้นผู้นำชุมชนโดยให้โอกาสผู้นำชุมชนในการอภิปราย สรุปสภาพและปัญหาการทำงานพัฒนาชุมชน ซึ่งทำให้ผู้นำได้ค้นพบและยอมรับปัญหาของชุมชน ซึ่งหนึ่งในปัญหาของการพัฒนาชุมชนก็คือ ปัญหาคุณภาพของคน ดังรายงานการประเมินผลโครงการสร้างงานในชนบท พ.ศ. 2529 ในภาพรวมทั้งประเทศ (สำนักเลขาธิการ กสช 2529 : 150) พบว่าประชาชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจแก้ปัญหาของชุมชนน้อยมาก และการมีส่วนร่วมเป็นเจ้าของในสิ่งสาธารณประโยชน์ก็ยังมีน้อยด้วย และการอภิปรายในขั้นตอนนี้ก็พบปัญหาดังกล่าวเช่นกัน และก็ยอมรับว่าจะต้องมีการพัฒนาการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจแก้ปัญหาของชุมชน และการมีส่วนร่วมเป็นเจ้าของในสิ่งสาธารณประโยชน์ด้วย

ขั้นตอนที่ 2 ผู้นำชุมชนศึกษาความรู้กระบวนการเกี่ยวกับการสร้างจิตสำนึก

เมื่อผ่านขั้นตอนนี้ ผู้นำชุมชนจะเข้าใจปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จในการพัฒนาชุมชน เข้าใจรายละเอียดเกี่ยวกับชีวิตความเป็นอยู่ ทรัพยากร ปัญหาและความต้องการของชุมชน ตลอดจนเข้าใจกระบวนการสร้างจิตสำนึก และรู้บทบาทหน้าที่ที่จะต้องรับผิดชอบในการทำงานพัฒนาชุมชน

จากการที่ผู้นำชุมชนมีความรู้และความเข้าใจดังกล่าว ก็ย่อมเป็นผลต่อการพัฒนาจิตสำนึกในการพัฒนาชุมชนของตนด้วย ซึ่งสอดคล้องกับข้อค้นพบของรุทธ์ กล่อมชุ่ม และสุนทร โคตรบรรเทา (2527 : 153-154) เกี่ยวกับปัจจัยที่เป็นตัวกระตุ้นให้ประชาชนมีส่วนร่วมในโครงการพัฒนาชุมชนว่า การมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นของประชาชนในกิจกรรมการพัฒนาต่าง ๆ และการที่มีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับการพัฒนา

ชนบทล้วนมีผลต่อการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนของคนในชุมชนนั้น ๆ

ขั้นตอนที่ 3 การดำเนินกิจกรรมสร้างจิตสำนึกในชุมชน

ในขั้นตอนนี้ ผู้นำชุมชนจะต้องศึกษาวิเคราะห์ชุมชน ทำให้เข้าใจสภาพและรายละเอียดของปัญหาของชุมชนอย่างชัดเจน มีการคัดเลือกตัวแทนชุมชนเข้ามาร่วมการทดลองใช้รูปแบบ ตลอดจนการอบรมให้ตัวแทนชุมชนมีความรู้ ความเข้าใจในกระบวนการสร้างจิตสำนึก ตัวแทนชุมชนจะต้องดำเนินกิจกรรมสร้างจิตสำนึก โดยการค้นหาปัญหาและความต้องการที่แท้จริงของชุมชน ค้นหาสาเหตุ หาวิธีการแก้ไข โดยจัดทำเป็นโครงการเพื่อการแก้ไขปัญหาดังกล่าว ซึ่งการดำเนินกิจกรรมทั้งหมดนี้อยู่ท่ามกลางสถานการณ์จริงของชุมชน ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการให้ข้อมูล ข้อคิดเห็นต่อโครงการที่สร้างขึ้น เมื่อผ่านขั้นตอนนี้ ผู้นำ ตัวแทนชุมชน ตัวแทนชาวบ้าน จะมีความรู้สึกเป็นเจ้าของโครงการพัฒนา สนใจเข้าร่วมและติดตามผลการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ซึ่งสอดคล้องกับข้อค้นพบของ ผดุง อารยะวิญญู (2528 : 98-106) ในส่วนเกี่ยวกับปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการพัฒนาชนบทระดับหมู่บ้านว่า ถ้าโครงการพัฒนาชนบทใดสอดคล้องกับความต้องการของประชาชน ประชาชนมีส่วนร่วมในการวางแผนแล้ว โครงการนั้นจะประสบผลสำเร็จ ชาวบ้านจะให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี

จากขั้นตอนของการสร้างจิตสำนึกในการพัฒนาชุมชนชนบทนี้ ชาวบ้านจะมีส่วนร่วมตั้งแต่การค้นหาปัญหา การจัดลำดับความสำคัญของปัญหา การค้นหาสาเหตุของปัญหา การพิจารณาแนวทางแก้ปัญหา การร่วมดำเนินกิจกรรมเพื่อแก้ปัญหา การติดตามผลการแก้ปัญหา ซึ่งเมื่อผ่านกระบวนการทุกขั้นตอนแล้ว ชาวบ้านก็เป็นเจ้าของการพัฒนาชุมชนโดยปริยาย ซึ่งสอดคล้องกับข้อค้นพบของ อकिन รหัสัทน์ (2531 : 49) ที่ว่า การมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการพัฒนามีทั้งหมด 5 ระดับ คือ

1. ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหา ในการพิจารณาปัญหาและจัดระดับความสำคัญของปัญหา
2. ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการค้นหาสาเหตุแห่งปัญหา
3. ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการค้นหาและพิจารณาแนวทางวิธีการแก้ปัญหา
4. ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมเพื่อแก้ปัญหา
5. ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการประเมินผลของกิจกรรมการพัฒนา

3. ข้อดีและข้อดีของกระบวนการวิจัยในงานวิจัยนี้

การวิจัยเพื่อการพัฒนาารูปแบบการสร้างจิตสำนึกในการพัฒนาชุมชนชนบท มีขั้นตอนการวิจัยหลายขั้นตอน และวิธีการที่ใช้ในแต่ละขั้นตอนก็มีลักษณะเฉพาะ สอดคล้องกับเป้าหมายของขั้นตอนนั้น ๆ เป็นสำคัญ ซึ่งในทุกขั้นตอนของการวิจัย ผู้วิจัยได้เลือกเทคนิคและวิธีการวิจัยที่จะทำให้บรรลุเป้าหมายของขั้นตอนนั้น ๆ ให้มากที่สุด ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนชนบทและการสร้างจิตสำนึกเพื่อนำมาใช้ในการพัฒนารูปแบบ

ในขั้นตอนนี้ ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาข้อมูลพื้นฐานโดยใช้ 3 วิธีที่ต่างกันคือ การศึกษาจากเอกสาร การสัมภาษณ์กลุ่มบุคคลในชุมชนเพื่อให้ได้ข้อมูลที่เป็นความคิดเห็นจริง ๆ ของคนในชุมชน ซึ่งยังไม่ถูกกลั่นกรองจากบุคคลใด ๆ และการศึกษาภาคสนามในชุมชนบ้านท่านางแนว ตำบลท่านางแนว อำเภอน้อย จังหวัดขอนแก่น ซึ่งเป็นชุมชนที่ประสบผลสำเร็จอย่างสูงในการพัฒนา เพื่อได้ทราบถึงความสัมพันธ์ของปัจจัยต่าง ๆ ที่มีผลต่อความสำเร็จ เบื้องหลังของความสำเร็จตลอดจนสภาพชีวิตจริงของชุมชนทั้งในช่วงที่มีกิจกรรมและว่างจากกิจกรรม

การศึกษาภาคสนามในขั้นตอนนี้ ทำให้ผู้วิจัยได้ทราบรายละเอียดของชีวิตคนในชุมชน ปัจจัยของความสำเร็จในการพัฒนา ความสัมพันธ์ของปัจจัยต่าง ๆ ที่มีผลต่อการพัฒนาซึ่งมีประโยชน์อย่างยิ่งต่อการสร้างรูปแบบ การสร้างเอกสารประกอบรูปแบบ

ขั้นตอนที่ 2 การยกร่างรูปแบบการสร้างจิตสำนึกในการพัฒนาชุมชนชนบท

ในขั้นตอนนี้ ผู้วิจัยได้คำนึงถึงข้อเท็จจริงอันหนึ่งว่า การพัฒนาชุมชนชนบทนั้นเป็นเรื่องที่ต้องเกี่ยวข้องกับบุคคลหลายฝ่าย ดังนั้น การสร้างจิตสำนึกในการพัฒนาชุมชนชนบทก็ต้องเกี่ยวข้องกับบุคคลหลายฝ่ายเช่นกัน ด้วยเหตุนี้จึงควรให้บุคคลหลาย ๆ ฝ่ายที่เกี่ยวข้องได้แสดงความคิดเห็นร่วมกันว่า การสร้างจิตสำนึกในการพัฒนาชุมชนชนบทนั้นต้องอาศัยปัจจัยอะไรบ้าง มีขั้นตอนอย่างไร และในแต่ละขั้นตอนจะมีปัญหาอุปสรรคอย่างไร ด้วยความคิดดังกล่าว ผู้วิจัยจึงจัดให้มีการสัมภาษณ์บุคคลจากหลายฝ่ายที่มีความเกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชน เพื่อพิจารณาความเป็นระบบและความเหมาะสมของรูปแบบที่สร้างขึ้น

จากการจัดการสัมมนาเพื่อพิจารณาความเหมาะสมของรูปแบบครั้งนี้ คนพบข้อดีของวิธีการสัมมนาคือ มีการแสดงความคิดเห็นเพิ่มเติมที่ บุคคลจากต่างสาขาอาชีพที่เกี่ยวข้องกับงานพัฒนาชุมชนได้เสนอความคิดเห็น ปรับความคิดเห็นซึ่งกันและกัน ทำให้ผู้วิจัยได้ข้อคิดที่มีประโยชน์ต่อการปรับปรุงรายละเอียดของรูปแบบที่สร้างขึ้น ซึ่งจะมีผลการใช้รูปแบบในสนามเป็นอย่างมาก

จากการสัมมนาครั้งนี้ มีข้อค้อยคือ เวลาจำกัด ผู้เข้าร่วมสัมมนาไม่สามารถอภิปรายประเด็นได้อย่างลึกซึ้ง แต่ผู้วิจัยได้แก้ไขโดยการตามไปพบบางคนเพื่อขอคำปรึกษาและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเพิ่มเติมอีกรอบหนึ่ง

ขั้นตอนที่ 3 การทดลองใช้รูปแบบการสร้างจิตสำนึกในการพัฒนาชุมชนชนบท

ผู้วิจัยได้ทดลองใช้รูปแบบในสถานการณ์จริงของชุมชนเป็นระยะเวลา 4 เดือนตลอดระยะเวลาการทดลอง ผู้วิจัยจะไม่กระทำสิ่งใด ๆ ที่เป็นการกระทบกระเทือนต่อวิถีชีวิตของชุมชน ไม่แย่งเวลาที่ชาวบ้านจะต้องใช้ในการทำมาหากิน ปฏิบัติตนให้กลมกลืนกับชุมชน เป็นส่วนหนึ่งของชุมชน

ด้วยวิธีดังกล่าว ทำให้ขั้นตอนการทดลองใช้รูปแบบประสบผลอย่างดียิ่ง คือ คนในชุมชนไม่มีความรู้สึกว่ายุ่มชนอยู่ระหว่างการทดลองแต่อย่างใด เขาเคยปฏิบัติตนอย่างไรก็ยังปฏิบัติเหมือนเดิม ซึ่งทำให้ผลการวิจัยมีความถูกต้องน่าเชื่อถือ ได้วัดสิ่งที่ต้องการจะวัด และผู้วิจัยยังสามารถเรียนรู้สาเหตุ เบื้องหลังของพฤติกรรมบางพฤติกรรมได้

การทดลองในสถานการณ์จริงของชุมชนเป็นระยะเวลา 4 เดือนนั้น มีข้อดีที่เห็นชัดเจนคือ ผู้วิจัยสามารถตรวจสอบพฤติกรรมบางพฤติกรรมที่ไม่แน่ใจได้ว่า พฤติกรรมที่แท้จริงคืออะไร เพราะถ้าเป็นพฤติกรรมเทียม ก็จะปรากฏอยู่ได้ไม่นาน

ขั้นตอนที่ 4 การสรุปประเมินผลเพื่อปรับปรุงรูปแบบ

ในการประเมินผลการเปลี่ยนแปลงจิตสำนึกของคนในชุมชนเพื่อคุณภาพของรูปแบบนั้น ผู้วิจัยได้ใช้การวัดผลหลายวิธีได้แก่ การตอบแบบสอบถาม การทดสอบการสัมภาษณ์ การสังเกตอย่างมีส่วนร่วม การบันทึกเหตุการณ์ ซึ่งมีทั้งการประเมินตนเองและประเมินโดยผู้วิจัย บางวิธีก็ได้กระทำมากกว่าหนึ่งครั้ง ด้วยวิธีการประเมินเช่นนี้ทำให้แน่ใจได้ว่า สิ่งที่ทำการวัดผลและประเมินนั้นตรงตามความจริง

ในการประเมินผลของงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยพบข้อค้อย 2 ประการ คือ

1. กลุ่มเป้าหมายไม่สนใจในบทบาทผู้ประเมิน เพราะไม่ค่อยมีโอกาสได้รับบทบาทผู้ประเมินมาก่อน และมีข้อจำกัดในทักษะด้านการอ่านแบบสอบถาม คำถาม ทักษะการคิดหาสาเหตุ เหตุผลที่จะตอบ รวมทั้งทักษะการเขียนบันทึกเหตุการณ์ การเขียนคำตอบที่ต้องแสดงความคิดเห็น ซึ่งหลายครั้งผู้วิจัยต้องงใช้วิธีการสัมภาษณ์เพิ่มเติมเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ครบถ้วน

2. การเปลี่ยนแปลงจิตสำนึกของกลุ่มเป้าหมายที่วัดได้นั้น เป็นผลที่เกิดขึ้นในระยะเวลา 1 เดือนหลังการทดลองใช้รูปแบบ ผู้วิจัยคาดว่าบางส่วนอาจจะเป็นจิตสำนึกเทียม เนื่องจากกลุ่มเป้าหมายมีความคาดหวังต่อการทดลองใช้รูปแบบค่อนข้างสูง จึงอาจมีความพยายามและตั้งใจแสดงเจตคติ พฤติกรรมที่สอดคล้องกับหลักการและกระบวนการพัฒนาชุมชนให้ดีที่สุด ซึ่งลักษณะดังกล่าวอาจแก้ไขโดยการทำการติดตามผลในระยะเวลาที่ยาวนานขึ้น หรือใช้การวัดผลหลาย ๆ วิธีประกอบกัน ก็สามารถทราบพฤติกรรมที่แท้จริงได้

ข้อเสนอแนะ

จากการวิจัยเรื่องการพัฒนาารูปแบบการสร้างจิตสำนึกในการพัฒนาชุมชนชนบท ซึ่งเป็นการวิจัยที่มีหลายขั้นตอน ใช้วิธีการศึกษาวิจัยหลายรูปแบบ และผู้วิจัยได้ไปใช้ชีวิตในชุมชนเป็นระยะเวลาค่อนข้างนาน ทำให้ได้ข้อคิดและข้อค้นพบหลายอย่างที่มีประโยชน์จากประสบการณ์ในการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะดังนี้

(1) ข้อค้นพบเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนชนบท

1. 1 ปัญหาที่ต้องการการพัฒนาของชุมชนหนึ่ง ๆ นั้น คนในชุมชนเป็นผู้ที่รู้จริง การแก้ปัญหาดังกล่าวอย่างถาวรก็จะต้องดำเนินการ

ให้คนในชุมชนเป็นเจ้าของปัญหาและริเริ่มในการแก้ปัญหา นั้น ๆ
 ้วยตนเองและสามารถพึ่งตนเองได้ในที่สุด

- 1.2 ชาวบ้านสนใจและอยากได้กิจกรรมพัฒนาที่สามารถเพิ่มรายได้
 ให้กับครอบครัวและพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ให้ดีขึ้น โดยที่กิจกรรม
 นั้นจะต้องไม่ไปทำลายวิถีชีวิตของชุมชน
- 1.3 ชาวบ้านมีความสนใจที่จะสร้างแผนพัฒนาที่เหมาะสมกับชุมชน
 เพื่อพัฒนาชุมชนของตนอย่างจริงจัง

ข้อค้นพบดังกล่าวสอดคล้องกับลักษณะโครงการพัฒนาชุมชน ของชุมชนบ้าน
 ท่านางแนว ตำบลท่านางแนว อำเภอแกลง จังหวัดขอนแก่น ซึ่งกิจกรรมพัฒนาส่วนใหญ่
 จะเกี่ยวข้องกับการทำมาหากิน และกิจกรรมต่าง ๆ ก็มีความเกี่ยวข้องและสัมพันธ์กับ
 แผนพัฒนาของชุมชนทั้งชุมชน และสอดคล้องกับข้อค้นพบของ อคิน ริทัศน์
 (2531 : 88-89) ที่ว่าความล้มเหลวของโครงการพัฒนาชนบทกลุ่มแม่น้ำกลอง ในบาง
 พื้นที่มีสาเหตุสำคัญมาจาก การที่ทีมงานไม่สามารถค้นหาความต้องการและความจำเป็น
 ของคนในท้องถิ่นได้ อีกทั้งโครงการไม่สามารถหาวิธีการอะไรที่จะปรับปรุงสภาพความ
 เป็นอยู่ของชาวบ้านได้ ซึ่งปัญหาดังกล่าวได้ส่งผลกระทบต่ออย่างรุนแรงให้กับทีมงานและ
 โครงการ

ดังนั้น หน่วยงานพัฒนาและพัฒนากรที่รับผิดชอบการพัฒนาชุมชนในชุมชนหนึ่ง ๆ
 ควรคำนึงถึงสภาพทั่วไป ลักษณะเฉพาะของชุมชน ความต้องการของชุมชน แผนพัฒนา
 ของชุมชนเป็นค่านหลักในการที่จะนำโครงการพัฒนาใหม่ ๆ เข้าไปในชุมชนหรือนำพา
 ชุมชนพัฒนาตามนโยบายที่ได้รับมอบหมาย

(2) ข้อค้นพบที่น่าจะศึกษาต่อไป

ชาวบ้านมีพลังความคิดอยู่ในตัว แต่ไม่มีโอกาสนำออกมาใช้ ผู้ที่เกี่ยวข้องควรจะหาวิธีการกระตุ้นให้ชาวบ้านได้แสดงความคิดเห็น ต่อเรื่องต่าง ๆ อย่างเต็มที่ อาจจะทำให้ได้วิธีการแก้ปัญหาที่ สอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชนก็ได้ (มีผู้แทนชุมชนคนหนึ่งกล่าวว่า รู้สึกที่งในความคิดของตนเองที่สามารถคิดวิเคราะห์ปัญหาและหา ทางแก้ไขปัญหาของชุมชนได้เพราะทุกครั้งที่ผ่านมา มีแต่คนอื่นมา บอก และตนเองมีหน้าที่ต้องจจจจจจจจไปปฏิบัติ)

ดังนั้น ควรมีการศึกษารูปแบบ วิธีการที่จะช่วยกระตุ้นให้ชาวบ้านได้แสดงความคิดเห็น ต่อปัญหาและวิธีการแก้ปัญหาของตนเองและชุมชนอย่างมั่นใจ

(3) ข้อเสนอแนะในการใช้ผลการวิจัย

- (3.1) ควรมีการนำรูปแบบนี้ไปใช้ในหน่วยงานต่าง ๆ โดยมุ่ง สร้างจิตสำนึกที่ยังขาดในหน่วยงานนั้น
- (3.2) การใช้กระบวนการสร้างจิตสำนึกตามขั้นตอนของรูปแบบ อาจต้องทำมากกว่า 1 รอบ แต่ในรอบต่อ ๆ ไปไม่จำเป็น ที่จะต้องเริ่มจากขั้นตอนที่ 1 เสมอไป
- (3.3) ควรมีการนำรูปแบบที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นไปเผยแพร่ด้วยสื่อ ตัวอื่น ๆ เช่น วีซีดี

(4) ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยในอนาคต

- (4.1) ควรมีการนำรูปแบบการสร้างจิตสำนึกนี้ไปประยุกต์ใช้ใน ชุมชนทางภูมิภาคอื่น ๆ เพื่อดูผลการเปลี่ยนแปลงจิตสำนึก ของคนในชุมชนนั้น ๆ
- (4.2) การศึกษาภาคสนามเพื่อเรียนรู้ปรากฏการณ์ในชุมชน และการทดลองสิ่งที่ค้นพบในสถานการณ์จริงของชุมชนนั้น ผู้วิจัยจะต้องทำตัวให้กลมกลืนกับชุมชนให้มากที่สุด และจะ ต้องระวังไม่ให้มีการกระทำใด ๆ ที่ไปกระทบกระเทือน ต่อระบบของชุมชน

(5) ข้อเสนอแนะในการสร้างจิตสำนึกในการพัฒนาชุมชนชนบทให้กับคนในชุมชนอย่างต่อเนื่อง

เนื่องจากรูปแบบที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นนั้นได้ทดลองใช้ในชุมชนเป็นระยะเวลาประมาณ 4 เดือน และขึ้นการปฏิบัติตามแผน ผู้วิจัยได้ติดตามผลเพียง 1 เดือนเท่านั้น จากการทดลองกลุ่มเป้าหมายทั้ง 3 กลุ่มมีจิตสำนึกในการพัฒนาชุมชนเพิ่มมากขึ้น แต่หลังจากระยะเวลาการทดลองหมดไปแล้ว การดำเนินการเพื่อให้จิตสำนึกดังกล่าวยังคงอยู่เป็นเรื่องสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่ง ซึ่งสามารถดำเนินการดังนี้คือ

1. กระตุ้นและส่งเสริมให้มีการปฏิบัติตามแผนการพัฒนา โครงการพัฒนาที่ได้ร่วมกันสร้างขึ้นในชั้นการดำเนินกิจกรรมเพื่อสร้างจิตสำนึกอย่างต่อเนื่องและจริงจัง ทำการติดตามผลตามกำหนด
2. สร้างเครือข่ายการประสานงานระหว่างผู้นำชุมชนและบุคคลหน่วยงานพัฒนาทั้งภาครัฐและเอกชนเพื่อการประสานหนุนช่วย การดำเนินโครงการพัฒนาทั้งในส่วนที่เป็นความรู้และทรัพยากรอื่น ๆ
3. ส่งเสริมให้คนในชุมชนร่วมกันสร้างโครงการพัฒนาชุมชนที่มีผลต่อชุมชนในระยะยาว อาจจะเป็น 3 ถึง 5 ปี และมีการแบ่งหน้าที่ร่วมกันรับผิดชอบตามโครงการให้ชัดเจน ทำการติดตามผลเป็นระยะ

การเผยแพร่ผลงานวิจัย

ผู้วิจัยได้เตรียมการเผยแพร่ผลงานวิจัยดังนี้

1. การเสนอผลงานวิจัยในลักษณะบทความในวารสารที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชน ทั้งในและต่างประเทศ
2. การเสนอผลงานวิจัยไปยังองค์กรเป้าหมาย เพื่อให้องค์กรดังกล่าวพิจารณาการในรูปแบบตามเงื่อนไขขององค์กร เช่น กรมพัฒนาชุมชน คณะกรรมการพัฒนาภาคเอกชน
3. การจัดฝึกอบรมการใช้รูปแบบการสร้างจิตสำนึกฯให้กับหน่วยงานและชุมชนที่สนใจ
4. เชิญชวนบุคคลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชนไปทัศนศึกษาเพื่อผลการเพิ่มจิตสำนึกในการพัฒนาชุมชนชนบทของชุมชนบ้านรัตนะ อำเภอบางใหญ่ จังหวัดขอนแก่น